

BALATONI MONIKA¹

A digitális rítusok és a politikai szocializáció új kihívásai a 21. században

Digital Rituals and Emerging Challenges of Political Socialization in the 21st Century

Absztrakt

Az elmúlt évtized a digitális platformok dominanciáját eredményezte a politikai szocializáció folyamatában is, különösen a fiatalok, a Z és alfa generációk körében. Az online terek új típusú társadalmi enkulturációt hoztak létre, amelyben a közösségi média platformjai nem pusztán információs csatornaként, hanem politikai identitásformáló térként is működnek. Ezzel párhuzamosan világszerte – így Magyarországon is – erősödtek a radikális politikai nézetek és az offenzív kommunikációs stílusok, amelyek az online és az offline térben történő párbeszéd polarizálódásához és az ellenségesség normalizálódásához vezettek. A tanulmány interdiszciplináris megközelítésben elemzi ezeket a folyamatokat, kiemelt figyelmet szentelve a közbeszéd eldurvulásának tendenciájának és a *chilling effect*-nek, vagyis annak a jelenségnek, amikor az ellenes és markáns kommunikáció elbizonytalanítja és elnémítja a mérsékelt hangokat. A magyar médiarendszer sajátosságainak, az ifjúságkutatások és a nemzetközi szakirodalom eredményeinek összevetése rámutat: az algoritmikus tartalomterjesztés, a széttöredezett nyilvánosság és a digitális platformkultúra együttesen gyorsítja a radikalizációs folyamatokat, és átalakítja a közéleti, valamint politikai kultúrát. Nagy kérdés, hogy a politika aktorai és maguk a felhasználók, fogyasztók, akik egyben szavazók is, fel vannak-e készülve a kedvezőtlen tendenciák, negatív társadalmi következmények kezelésére. A tanulmány mellett érvel, hogy a demokratikus nyilvánosság védelme érdekében elengedhetetlen a digitális állampolgárság kompetenciáinak beépítése az oktatásba, a médiatudatosság erősítése, valamint a platformszabályozás átláthatóbbá tétele.

Kulcsszavak: politikai szocializáció, enkulturáció, kortárs kommunikáció, közbeszéd, digitális rítusok

Abstract

The past decade has witnessed the dominance of digital platforms in political socialization, particularly among younger generations—Generation Z and Generation Alpha. Online environments have generated new forms of social enculturation, where social media platforms

¹ Adjunktus, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Tanszék.

function not merely as channels of information but also as spaces for political identity formation. In parallel, radical political views and offensive communication styles have intensified worldwide—including in Hungary—, contributing to the polarization of both online and offline public discourse and to the normalization of hostility. This study analyses these dynamics through an interdisciplinary lens, with particular attention to incivility trends and the chilling effect, the latter referring to how hostile or aggressive communicative climates silence or discourage moderate voices. By comparing the specific characteristics of the Hungarian media system, findings from youth studies, and international literature, the paper demonstrates that algorithmic content distribution, fragmented public spheres, and platform-based cultures jointly accelerate radicalization and reshape civic and political culture. A key question arises as to whether political actors and the users themselves—who are simultaneously consumers and voters—are prepared to cope with these adverse developments and their social consequences. The paper argues that, in order to safeguard democratic public life, it is essential to integrate digital citizenship competences into education, to strengthen media literacy, and to enhance the transparency of platform regulation.

Keywords: political socialization, enculturation, incivility, chilling effect

A politikai szocializáció új korszaka és a digitális rítus fogalma

A politikai szocializáció fogalma a társadalomtudományok egyik legmarkánsabb, ugyanakkor legdinamikusabban változó kategóriája. Lényege, hogy a társadalom miként közvetíti tagjai felé azokat a politikai értékeket, normákat és attitűdöket, amelyek a közösségi együttélés, a hatalomgyakorlás és az állampolgári részvétel legitimitását fenntartják. A 20. század második felében e folyamat elsősorban az intézményi közvetítésen alapult – a család, az iskola, a pártok, a média és az egyház alkották a szocializáció fő ágenseit.² A 21. század elején azonban a digitális kommunikáció előretörése alapjaiban rendezte át a társadalmi tanulás szerkezetét. A politikai értékek és identitások átörökítése már nem vertikálisan, hanem horizontálisan és hálózatosan zajlik: a közösségi média, a felhasználói tartalomgyártás, a *peer-to-peer* kommunikáció,³ valamint az algoritmikus térszervezés új típusú szocializációs

² Niemi–Hepburn 1995, 9–10.

³ A *peer-to-peer* (P2P) kommunikáció fogalma a digitális kultúra, a hálózati társadalom és az új médiaelmélet több irányzatának kulcsfogalma. A kifejezést a számítástechnikai hálózateleméletben használták először az 1980–1990-es évek fordulóján, amikor a hálózati kommunikációs modelleket osztott architektúrában kezdték értelmezni. A fogalom David

mezőket hozott létre. A *peer-to-peer* kommunikáció a digitális média-környezetben olyan horizontális kommunikációs forma, amelyben az információáramlás központi közvetítők nélkül, egyenrangú szereplők közötti hálózati kapcsolatokon keresztül valósul meg. A fogalom a számítástechnikai hálózatelméletből ered, de a társadalomtudományokban a decentralizált, együttműködésen alapuló kommunikációs és tudásmegosztási struktúrák leírására szolgál.⁴ Ebben a tanulmányban a kifejezést elsősorban a kortársak közötti kommunikációra értelmezem. A politikai szocializáció ebben a kommunikációs folyamatban átalakult, a kommunikáció maga válhatott politikai tevékenységgé vagy társadalmi aktivitássá.

A klasszikus politikai szocializációs elméletek közül Gabriel Almond és Sidney Verba *The Civic Culture* című műve meghatározó alpmű.⁵ A szerzők szerint a demokratikus stabilitás feltétele a politikai kultúra három eleme – a parókiális, az alattvalói és a részvételi attitűd – egyensúlya. A *civic culture* ideális állapota a lojalitás és az aktivitás arányos összhangját feltételezi: az állampolgár nem passzív, de nem is destruktív; aktívan részt vesz a közéletben, miközben elfogadja az intézményi kereteket. David Easton politikai rendszerelmélete⁶ ezt a dinamikát strukturálisan ragadta meg: a társadalom politikai inputjai (érdekek, vélemények, attitűdök) egy rendszerbe kerülnek, ahol azokat döntési mechanizmusok alakítják át outputokká (törvények, szakpolitikák, intézkedések). A politikai szocializáció e folyamat stabilizáló funkcióját biztosítja: az egyének megtanulják, miként kell értelmezni és elfogadni a politikai rendszer működését, így fenntartva annak legitimációját. Ezen modellekben a szocializáció vertikális, a politikai tudás és attitűd felülről lefelé közvetített. A 20. század végén azonban a globalizáció és a médiakonvergencia hatására megjelent a reflexív, interaktív szocia-

D. Clark és Jerome H. Saltzer *End-to-End Arguments in System Design* című tanulmányában jelenik meg először. A *peer-to-peer communication* társadalomtudományi keretben először Michel Bauwens (2005) belga teoretikus munkáiban jelenik meg, aki a *P2P production* és a *P2P communication* fogalmát a hálózati együttműködés és tudásmegosztás új paradigmájaként értelmezi.

4 Clark–Saltzer 1984; Bauwens 2005.

5 Almond–Verba 1963-ban megjelent műve Mannheim elmélete után újabb évtizedekre meghatározta a politikai szocializáció modelljét.

6 Az elmélet 1965-ben született.

lizáció⁷ fogalma, amelyben az állampolgárok nem csupán befogadói, hanem alakítói is a politikai jelentéseknek. Ez a koncepció teremtette meg annak elméleti alapját, hogy a digitális korszakban a politikai szocializáció ne pusztán átöröklés, hanem kölcsönös kulturális gyakorlat legyen.

Mannheim és a generációk közti szocializációs mezők

Karl Mannheim *Das Problem der Generationen* című tanulmányában a szocializáció társadalmi időbeliségét hangsúlyozza. A generációk nem pusztán korcsoportok, hanem történeti-kulturális mezők, amelyek meghatározzák, hogyan érzékeli az egyén a világot és a társadalmat. Mannheim szerint minden generáció egy sajátos „szellemi korstílust”⁸ (*Geisteslage*) hoz létre, amelyet az aktuális társadalmi-történeti kihívásokhoz való közös viszony formál. A digitális nemzedék (Z és alfa generációk) ebből a nézőpontból egy új történeti lokalitásban él: számukra a világ politikai, gazdasági és kulturális realitása elsődlegesen a digitális médiumokon keresztül tapasztalható meg. A szocializációs mező – Mannheim kifejezésével – átrendeződött: a normák, értékek és közösségi tapasztalatok átöröklése már nem intergenerációs minták alapján, hanem intragenerációs, hálózati logikával működik. A fiatalok saját kortársi közösségeikben alakítják ki a politikai és erkölcsi viszonyulásokat, ami a korábbi, autoritatív mintákat horizontális kommunikációs rendszerre alakítja (1. táblázat).

1. táblázat: A két generációs minta összehasonlítása

Szempont	Intergenerációs minta	Intragenerációs minta
Irány	Vertikális (felülről lefelé)	Horizontális (egyenrangú felek között)
Fő ágens	Család, iskola, média	Kortárs közösségek, digitális platformok, közösségi média
Kommunikáció típusa	Normatív, tekintélyelvű	Reflexív, participatív

⁷ Niemi–Hepburn 1995, 9.

⁸ Mannheim 1952, 306–307.

<i>Szempont</i>	<i>Intergenerációs minta</i>	<i>Intragenerációs minta</i>
Funkció	Kulturális átörökítés	Identitásképzés, közösségi tanulás
Példa	Nemzeti hagyomány továbbadása	Online mozgalmak, influenszerkultúra
Kockázat	Konzervativizmus, zártság	Fragmentáció, konformizmus

Forrás: saját szerkesztés⁹

A digitális korszak szocializációs paradigmája

A 2010-es évek után a politikai szocializáció új mezői a digitális közösségi platformok lettek. Ezek nem csupán információforrások, hanem kulturális ökoszisztémák, ahol az egyén identitását és politikai látásmódját napi interakciók, vizuális szimbólumok és közösségi normák formálják. A közösségi média – mint a Meta, a Google YouTube-alkalmazása, a TikTok vagy az X – olyan alternatív nyilvánosságokat teremtettek, amelyek leválaszthatók a hagyományos médiarendszerekről és intézményi kontrollról. A fiatalok számára ezek váltak a politikai véleményformálás, identitásképzés és közösségépítés elsődleges közegeivé.¹⁰ Ezzel párhuzamosan a kommunikáció stílusa radikálisan megváltozott: egyre dominánsabbá vált az offenzív, ellenséges hangvétel (*incivility*), amely normalizálta a személyeskedést és a másik delegitimálását a vitákban.¹¹ Magyarországon ez a folyamat különösen élesen jelent meg a 2022-es országgyűlési választások körüli online diskurzusokban, ahol a kutatások a gyűlöletbeszéd és a polarizáló kommunikáció drámai növekedését mutatták ki.¹² A jelenség nem elszigetelt magyar sajátosság: hasonló trendek figyelhetők meg az Egyesült Államokban, Németországban és Franciaországban, Lengyelországban, sőt még Törökországban is, ami globális mintázatra utal. Ezt hivatott meg-

⁹ Balatoni 2025.

¹⁰ Bene–Farkas 2022, 113.

¹¹ Máriási 2021, 71–72.

¹² Lásd bővebben Bene–Farkas 2022, Veszelszki Ágnes, Szabó Gabriella 2024, írásaiban, melyek mindegyike kiemeli a fiatalok érzelmileg telített, polarizált közösségimédia-vélemény-nyilvánításának jelenségét, továbbá az algoritmusok által felerősített negatív érzelmet kiváltó tartalmak túlsúlyát.

erősíteni Max Falkenberg és kollégáinak kutatása¹³, amely 2024-ben jelent meg, és amelyben a kutatók az online politikai kommunikáció jellemzőit vizsgálják. A következőkben a magyar és nemzetközi jellemzők összehasonlítására vállalkozom.

A digitális polarizáció hálózati mintázatai

A digitális politikai kommunikáció globális szerkezeti mintázatait az utóbbi években egyre több empirikus kutatás vizsgálta, ám Max Falkenberg és munkatársainak tanulmánya volt az első, amely 9 ország adatait (Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Spanyolország, Törökország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok) együttesen, hálózatelemzési módszerrel vetette össze. A szerzők célja az volt, hogy feltárják: az online politikai kommunikációban milyen közös szerkezeti és érzelmi jellemzők figyelhetők meg, és vajon a politikai polarizáció, valamint az érzelmi, toxikus nyelvhasználat univerzális jelenségnek tekinthető-e. A vizsgálat 2022 szeptemberében, 24 órás periódusban gyűjtött 375 millió, akkor még Twitter-interakció elemzésén alapuló adatokat. A kutatók egy *co-retweet* hálózati modellt alkalmaztak, amelyben a csomópontok politikusokat, az élek pedig a közös „retweetelő” felhasználókat jelölték.¹⁴ Az így létrehozott ideológiai térkép lehetővé tette, hogy a politikai aktorok közötti strukturális közelség és a felhasználói aktivitás alapján azonosítsák a politikai táborok közötti kapcsolatokat. A toxikus nyelvhasználat mérésére a Google Perspective API és a Detoxify nyelvi modellek többnyelvű változatait használták, így a kutatás képes volt összehasonlítható érzelmi szinteket azonosítani a különböző nemzeti közösségek között. Az interakciók két fő típust különböztettek meg: az *in-group* (azonos politikai oldalhoz tartozó) kommunikációt és az *out-group* (ellenoldali) interakciókat. Ezzel párhuzamosan az elköteleződés mértékét (*engagement*) a posztokra érkező lájkok és megosztások alapján mérték, lo-

¹³ Falkenberg (szerk.) 2024.

¹⁴ A „retweetelő” (angolul: *retweeter*) olyan felhasználó, aki egy másik személy vagy szervezet által közzétett Twitter-üzenetet (*tweetet*) továbbosztja a saját követőinek. Ez a *retweet* (RT) funkció az X (korábban Twitter) platformon az egyik alapvető terjesztési és láthatósági mechanizmus.

garitimizált értékekkel. A kutatás legfontosabb megállapítása, hogy a politikai kommunikáció strukturális polarizációja minden vizsgált országban kimutatható volt, függetlenül a politikai rendszer, a médiahelyzet vagy a kulturális háttér különbségeitől. A hálózatelemzések szerint a politikai közösségek élesen elkülönülő, homogén klasztereket alkotnak, és a két oldal közti interakciók száma rendkívül alacsony. A toxikus (*incivil*) kommunikáció szintén univerzális mintázatot mutatott: az ellenoldali interakciók átlagosan 40–60 százalékkal magasabb toxicitási értéket produkáltak, mint az azonos politikai oldalhoz kapcsolódók. Az *out-group* üzenetek alacsonyabb elköteleződést váltottak ki, bár a felhasználók gyakran ellenségesen reagáltak az ellentétes oldal tartalmaira, ritkán osztották meg vagy támogatták azokat. A szerzők szerint ez a kettősség – a magas affektivitás, de alacsony részvételi interakció – arra utal, hogy a digitális politikai nyilvánosság önmege erősítő, zárt érzelmi mezőkbe szerveződik. A toxicitás így nem véletlenszerű kommunikációs zaj, hanem a közösségi média strukturális jellemzője, amely az algoritmikus tartalom terjesztésével együtt a polarizáció önfenntartó mechanizmusává válik.¹⁵ A szerzők az eredményeket a politikai kommunikáció „barát-ellenség” logikájával magyarázzák: az online térben a politikai identitás negatív viszonyulások mentén szerveződik (*Schmittian „enemy logic”*), ami fokozza a morális és affektív azonosulást, miközben gyengíti a deliberatív viták alapjait. Ez a tendencia különösen szembeötlő volt a vizsgált európai országokban, köztük Franciaországban és Németországban, ahol a politikai közösségek szinte teljesen elkülönültek a közös kommunikációs mezőtől. A szerzők által megfogalmazott konklúzió értelmében a digitális média nem pusztán tükrözi, hanem meg is teremti a polarizált valóságot: az algoritmusok a felhasználók érzelmi reakciói alapján erősítik a csoportkohéziót, ezzel párhuzamosan viszont csökkentik a más vélemények iránti fogékonyságot, nyitottságot. Értelmezésemben a kritikai gondolkodás hiánya ebben a folyamatban is megmutatkozik, hosszú távon egyre sérülékenyebbé válik az egyén saját másodlagos tapasztalata és tudása, ami az offline térben realizálódik, helyette kialakul a csoportokhoz való tartozás feltétel nélküli igénye.

15 Falkenberg (szerk.) 2024, 6–9.

Falkenbergék kutatási eredményei jól illeszkednek a magyar politikai kommunikáció legfrissebb empirikus vizsgálataihoz, különösen Bene Márton és Szabó Gabriella munkáihoz, akik a közösségi média affektív és hálózati logikáját elemezték a hazai kontextusban. Bene *Networked Locality* című munkájában arra mutat rá, hogy a magyar politikai közösségek online szerveződése erősen klaszterizált szerkezetet mutat.¹⁶ A Facebook-oldalak és kommentelő közösségek között a kommunikáció nagyrészt *in-group* típusú, ha Falkenbergék fogalomrendszerét használom ennek értelmezéséhez, azaz a viták azonos értékrendű közönség előtt zajlanak. A 2022-es országgyűlési kampány vizsgálata során Bene és Farkas rámutattak, hogy az érzelmi töltetű (negatív vagy moralizáló) posztok nagyobb láthatóságot és interakciót kapnak, mint a racionális üzenetek, amelyek megerősítik a toxikus affektus szerepét a politikai tartalomterjedésben.¹⁷ Hasonló eredményekre jutott Szabó Gabriella *Managing Moral Emotions in Divided Politics* című kötetében.¹⁸ Szabó empirikus adatokkal mutatta be, hogy a magyar politikai szereplők kommunikációjában a szégyen és düh retorikája dominánsan jelenik meg, és ezek az érzelmi keretek a felhasználói interakciókban (kommentelés, megosztás) is megismétlődnek. Ez a „morális érzelemmenedzsment” (*shame-management*) szorosan kapcsolódik Falkenbergék toxicitásmodelljéhez, hiszen mindkettő azt a jelenséget írja le, hogy a digitális affektivitás szervezi a közéleti véleményformálás mezőit, és érzelmi kohézió mentén épülnek fel a politikai csoportidentitások.¹⁹ A magyarországi online kommunikáció tehát a Falkenberg-modell fogalmi rendszere nyomán: erősen *in-group* dominanciájú, magas affektív polarizációval jellemezhető és az *out-group* interakciók többnyire konfliktussal átszőtt, toxikus jellegűek. Mindez nemcsak a politikai pártok, hanem az állampolgári diskurzusok szintjén is tetten érhető: a közösségi média kommentkultúrája, az influencerszpolitika és a morális narratívák áthatják a fiatalok politikai szocializációját. A leminősítés kulturális legalizációja komoly társadalmi kihívás elé állít minden szereplőt a következő években. A kommuniká-

¹⁶ Bene 2025.

¹⁷ Bene–Farkas 2022.

¹⁸ Szabó 2024.

¹⁹ Szabó 2024.

ciós erőter, ami egyben a szocializációnak is része, jelentős következményeket vetít előre, ami az interperszonális kapcsolódásokat elidegeníti és túlzottan személyessé teszi. Összegzésként megállapítható, hogy Falkenberg és munkatársai empirikus eredményei tehát nem elszigetelt, nyugati trendeket írnak le, hanem olyan globális kommunikációs mintázatot, amely Közép-Európában is hasonlóan érvényesül. Magyarországon Bene és Szabó kutatásai alapján az affektív politikai kommunikáció strukturális jellemző: az online tér a politikai szocializáció, a közéleti aktivitás és az identitásképzés domináns tere, ahol az érzelmi dinamika felülírja a deliberáció és a racionális érvelés lehetőségeit. Bene és Farkas a 2022-es magyar választási kampányt elemezve megállapították, hogy a 18–24 évesek döntő része már nem hagyományos hírfigyasztással, hanem mémekből, influenszerektől, rövid videókból tájékozódik – ezek tartalmi szerkezete erősen emocionális és polarizált.²⁰ Szabó Gabriella médiatudományi elemzése szerint a hazai online politikai diskurzusban „az ellenfél delegitimálása dominál a racionális vita helyett”,²¹ ami hosszú távon gyengíti a politikai intézményekbe vetett bizalmat és a részvételi hajlandóságot. A pedagógiai és állampolgári nevelés szempontjából ez a jelenség megerősíti annak szükségességét, hogy a digitális állampolgársági kompetenciák, a kritikai médiaértés és a platformtudatosság szerepe kiemelt helyet kapjon a jövőben. Noha a jövő már a jelen, minden megkésett nevelési cél esetében tudomásul kell venni, hogy hatványozottan jelentkezik a fiatalok gondolkodásában és értékválasztásában a közösségi média által közvetített minta. Habermas szerint a demokratikus nyilvánosság minősége azon múlik, hogy mennyire képes az állampolgári kommunikáció racionális, vitára épülő formákat kialakítani.²² A digitális nyilvánosság azonban ezzel szemben gyakran affektív és performatív: az állásfoglalások rövidek, vizuálisak, és érzelmi közösség létrehozására törekednek. A digitális politikai szocializáció ezért fragmentált: a részvétel sokszor az azonosulás élményére, nem pedig a deliberációra épül. Ez újraértelmezi a politikai rítus fogalmát, amely a digitális térben kommunikatív jelzéssé válik.

²⁰ Bene–Farkas 2022, 133–157.

²¹ Szabó 2024.

²² Habermas 1989; 1992.

A digitális rítus fogalma

A rítus klasszikus antropológiai értelemben²³ olyan kollektív cselekvés, amely a közösség normáit és értékeit performatívan megerősíti. A rítus a társadalmi kohézió szimbolikus újratermelődése: az egyén a rítusban való részvétele révén újra és újra megerősíti közösségi identitását. A digitális rítus ezzel szemben nem fizikai, hanem mediális performansz: olyan ismétlődő online cselekvések (lájkolás, megosztás, hashtaghasználat, profilképcseré, emojik alkalmazása), amelyek szimbolikusán kifejezik a közösségi elköteleződést és politikai érzelmi hovatartozást. Ahogyan Nick Couldry fogalmaz: a digitális rítus a médiatevékenységek azon formája, amelyben a részvétel nem instrumentális, hanem identitív:²⁴ a felhasználó nemcsak közöl, hanem „hitvallást tesz” a közösséghez való tartozásáról.²⁵ A digitális rítust értelmezhetjük a politikai szocializáció új alapformájaként, miszerint jelentést ad az online cselekvésnek, közösségi legitimitást biztosít, és érzelmi kohéziót teremt az azonosulás folyamatában. A „#MeToo”, „#FridaysForFuture” vagy a „#WeStandWithUkraine” kampányok során az online részvétel (posztolás, megosztás, profilkeretváltás) rituális politikai aktus: nem közvetlen politikai elköteleződés, hanem erkölcsi közösségvállalás. A digitális rítus Mannheim szellemében egy új generációs kollektív tudatforma: a politikai cselekvés affektív, közösségi és médiaalapú jelentésegysége, amelyet a fiatalok az önazonosság és a társadalmi részvétel kifejezésére használnak.

E tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a digitális rítusok miként alakítják a politikai szocializáció új, tágabb tereit, és hogyan szervezik át a demokratikus részvétel klasszikus logikáját. Alapfeltevésem, hogy a digitális korszakban a politikai szocializáció rítusokon keresztül történik: az ismétlődő, szimbolikus online gesztusok nemcsak a véleményformálást célozzák, hanem az alapvető értékek megerősítését is, és egyben egy közösségi tanulási folyamatot feltételezhetnek. A digitális politikai részvétel nem a politikai apátia megnyilvánulása vagy annak ellenpontja, hanem a részvétel új, kulturálisan közvetített formája.

²³ Durkheim 1912; Turner 1969 elméletei.

²⁴ Couldry 2003, 84.

²⁵ Uo. 86.

A közösségi médiában azonban az algoritmikus tartalomterjesztés „személyre szabott nyilvánosságot”²⁶ hoz létre, amely a *filter bubble*²⁷ és *echo chamber*²⁸ jelenségeken keresztül felerősíti a már meglévő nézeteket, és beszűkíti az eltérő álláspontokkal történő találkozás esélyét. Ez a „kognitív körbezáródás”²⁹ kedvez a radikális, bináris gondolkodásmód elterjedésének, különösen az ideológiai nézetek kialakításában még formálódó fiatalok körében. A digitális rítusok tipizált formái közé sorolhatjuk a nemzeti jellegű vizuális gesztusokat, mint:

- a profilképekteretek, zászló- és szív-emojik alkalmazását kampányokhoz, politikai aktorok bejegyzéseihez (ez főleg az idősebb korosztályt jellemzi, akik Meta-felhasználók elsősorban);
- a virtuális gyász és részvétel kinyilvánítását (fekete képernyők, közös csendperformanszok, tragédiákra adott szimbolikus online reagálások);
- a politikai kihívásokat, vagyis a TikTokon vagy Instagramon zajló videókat, ahol felhasználók egy politikai állásfoglalást utánognak, dramatizálnak vagy hangulatkifejezéssel kommentálnak;
- a hashtagrítusokat, vagyis az olyan közösségi kampányokat (#PrayForParis, #IStandWithIsrael, #WeAreHungary, #ClimateStrike), amelyekben a politikai részvétel nyelvi formát ölt.

Ezek a gyakorlatok nem a deliberatív politikai vitát helyettesítik, hanem affektív kötődéseket teremtenek, és ezáltal újfajta politikai szocializációs mezőt hoznak létre. Az állampolgári tanulás így nem a racionális érvelésből, vitakultúrából, nézetek egyeztetéséből, hanem a kollektív és gyakran uralkodó érzelmi narratívák kifejeződéséből fakad.

²⁶ Sunstein 2017.

²⁷ Pariser 2011.

²⁸ Sunstein 2017.

²⁹ Twenge 2023.

A digitális rítusok hatása pszichológiai szinten az önmegerősítés, az érzelmi validáció és a jutalmazási mechanizmusok révén értelmezhető. Három csoportba sorolhatók ezek az élmények.

1. Kognitív megerősítés:

A közösségi média algoritmusai az ismételt viselkedéseket (posztolás, lájkolás) dopaminjutalmazással erősítik meg.³⁰ A rítus így örömkiváltó, identitásmegerősítő aktus: a pozitív visszajelzés (reakció, követés, elismerés) az önazonosság társas visszatükröztetése.

2. Társas megerősítés:

A látható támogatás (reakciók, megosztások) érzelmi validációt ad, és hozzájárul a csoportkohézióhoz. A fiatalok körében ez különösen erős, mert a közösségi elfogadás az önértékelés alapvető formájává válik. A fájdalom-élvezet egyensúlyának pozitívnak vélt eleme.

3. Normatív tanulás:

A közösségi tér az a közeg, ahol az egyének elsajátítják és magukévá teszik a társadalmi normákat. A „mit illik megosztani”, „miről szabad hallgatni” szabályai implicit társadalmi normaként beépülnek az egyén viselkedésébe – ez az a pont, ahol a digitális rítus a *chilling effect*, azaz az öncenzúra pszichológiai előszobájává válhat.

A konformitás iránti vágy, az online megszégyenítéstől való félelem vagy a „nem trendinek lenni” szorongása, a FOMO (*fear of missing out*) jelenség egyaránt hozzájárulnak ahhoz, hogy a digitális rítusok öncenzúrához vezessenek. Az egyén „rituálisan” újrateremti az elfogadott véleményt, miközben elnyomja magában a vitakedvet és a kételyt. A klasszikus politikai szocializáció értéktranszmisszió alapult: a család, az iskola, az állam intézményei közvetítették a politikai kultúrát. Ezzel szemben a digitális korszakban a szocializáció rítusalapú és horizontális, az egyén nem tanulja, hanem performálja a politikai viszonyulásait (2. táblázat).

³⁰ Lembke 2024, 131.

2. táblázat: A klasszikus és a digitális politikai szocializáció összehasonlítása

<i>Elemek</i>	<i>Klasszikus szocializáció</i>	<i>Digitális szocializáció</i>
Fő közvetítő	Szülők, tanárok, intézmények	Kortársak, influenszerek, algoritmusok
Szocializációs logika	Normatív értékátadás	Performatív részvétel és közösségi érzelmek
Politikai tanulás	Deliberáció, vita	Rituális ismétlés, vizuális azonosulás
Pszichológiai dinamika	Internalizáció	Validáció és megerősítés
Lehetséges kockázat	Tradicionálisizmus	Polarizáció, öncenzúra, érzelmi függés

Forrás: saját szerkesztés³¹

A digitális szocializáció rituális jellege dinamikusabb, de sérülékenyebb. Gyorsan reagál a társadalmi ingerekre, ugyanakkor az érzelmi extrémítás felé mozdítja el az egyént. A fiatalok ebben az esetben politikai identitásukat nem tanulják, hanem élik – filtereken, popdalokon, mémeken és online gesztusokon keresztül. A digitális korszakban a családi, szülői értékközvetítés marginalizálódik. A fiatalok politikai attitűdjeit nem a család szocializációs mintái, hanem a közösségi tér affektív normái alakítják. Ez nem jelenti a család teljes funkcióvesztését, de a szülői minta, esetleg kontroll ma leginkább reaktív. Technikai korlátozás, időszabályozás, tartalomszűrés, továbbá itt lényeges megemlíteni a családi történetek hiányát vagy a csonka családok tagjainak inkább nem tárgyalt értékrendszerét. A digitális szakadék nem csupán technológiai, hanem kulturális egyben. A szülők gyakran nem rendelkeznek azzal a médiatudással, amely lehetővé tenné, hogy értelmezzék és korrigálják gyermekeik online politikai élményeit. A hagyományos értéktranszmisszió így részben a platformokra szerveződik át – az influenszerek, tartalomgyártók, streamerek a társadalmi modellezés új formái. Ez a folyamat Mannheim szellemi korstíluselméletével szinte körvonalazható: a digitális nemzedék közös „szellemi korstílusa” az állandó online jelenlét, az online közösségekhez való érzelmi tartozás és a vizuális önreprezentáció. A szülői értékrend eközben horizontálisan újra-konstruálódik, és gyakran ellentét, leértékelt múltbéli hagyaték-

³¹ Balatoni 2025.

ká válik. A digitális rítusok korában a politikai szocializáció érzelmi töltetű tanulási folyamat. Az egyén nem elsősorban információt, hanem emocionális mintázatokat sajátít el. Ez az újfajta enkulturáció új kollektív tudatformákat hoz létre, amelyekben a szimbolikus kommunikáció helyettesíti az intézményi politikai tanulást.

Az incivility és a chilling effect

A digitális közéleti kommunikáció egyik legnagyobb kihívása tehát napjainkban az, hogy a technológiai lehetőségek bővülésével párhuzamosan romlik a közbeszéd minősége, és erősödnek az öncenzúra mechanizmusai. A közösségi média eredeti demokratikus ígérete – az inkluzív részvétel és az egyenlő megszólalási lehetőség – mára egyre gyakrabban affektív és konfliktusokkal terhelt térben valósul meg. E folyamat két kulcsfogalma az *incivility* (udvariatlan, durva, ellenséges kommunikáció) és a *chilling effect* (az öncenzúra társadalmi-pszichológiai hatása). Az elmúlt években a jelenség különösen a közösségi média kontextusában vált központi témává. Zizi Papacharissi vezette be a *online incivility* kifejezést,³² amellyel azt a kommunikációs mintát írta le, amikor az anonimitás, az azonnaliság és a közönség figyelemének kombinációja feloldja a társas gátlásokat. A *digitális incivility* ma már nem elszigetelt deviancia, hanem a platformlogikák strukturális mellékterméke: az algoritmus a figyelmet a konfliktusra, nem a konszenzusra irányítja.³³ Az *incivility* az elmúlt évtized egyik leggyorsabban terjedő diskurzusjelensége az online politikai kommunikációban. Idetartozik az ironia, a gúny, a személyeskedés, a másik delegitimálása és a vulgáris nyelvezet, amelyek célja nem az érvelés, hanem a másik fél lejáratása.

Gina M. Masullo és Ashley Muddiman 2020-ban végzett kutatása az egyik legfrissebb, empirikusan is alátámasztott, a korábbi Papacharissi elméletét erősítő munka. Bemutatja, hogy az online ellenségesség nemcsak a közéleti bizalmat rombolja, hanem elriasztja az embereket a rész-

³² Papacharissi *Democracy online: Civility, politeness, and the democratic potential of online political discussion groups* című, 2004-ben megjelenő tanulmányában definiálta először a fogalmat.

³³ Masullo–Muddiman 2020, 176.

vételtől és véleménynyilvánítástól, tehát elindítja a *chilling effect* pszichológiai láncreakcióját. A fő kutatási kérdésük: vajon a közbeszéd eldurvulásának tendenciája minden esetben rontja a demokratikus részvételt és a közösségi deliberációt, vagy vannak helyzetek, amikor mozgósító, érzelmi vagy normatív szerepe is lehet? A kutatópáros megkülönböztet két jelenséget: a *toxic incivility* és az *expressive incivility* formáit. A *toxic incivility* esetében szándékos kirekesztés, gyűlöletbeszéd, morális elutasítás a jellemző, míg az *expressive incivility* érzelmileg intenzív, de politikailag legitim düh vagy felháborodás mentén definiálható. Az amerikai szerzőpáros tanulmánya empirikus igazolása annak, hogy az *incivility* és a *chilling effect* nem két különálló jelenség, hanem ugyanazon társadalmi folyamat két fázisa: az első az érzelmi túlhevülés, majd következik a második ciklus, a vélemények elhidegült rendszere, végül megtörténik az önkorlátozás, az elnémulás.³⁴ A magyarországi kutatók³⁵ szerint a szándékkal kirekesztő, morálisan elutasító stílus gyakorisága a választási kampányidőszakokban kiugróan megemelkedik. 2022-ben a Facebookon a politikusok bejegyzései alatti kommentek 38 százaléka tartalmazott ellenséges, sértő vagy gyűlölködő elemet.³⁶

A *chilling effect* kifejezés történetileg a jogtudományból származik.³⁷ A fogalmat később átemelte a kommunikációkutatásba Napoli és Stoycheff, akik megállapították, hogy a digitális megfigyelés, az online zaklatás és a véleményklíma érzékelése hasonló „lehűtő” hatást gyakorol az online önkifejezésre. A *chilling effect* tehát olyan pszichológiai védekezési mechanizmus, amelyben az egyén elővigyázatosságból elhallgat, hogy elkerülje a társadalmi, politikai vagy erkölcsi retorziót. Ezt a jelenséget az online nyilvánosságban nemcsak az állami hatalom, hanem a közösségi megfigyelés és az informális normakontroll is kiválthatja. A felhasználók a digitális platformokon megtanulják, hogy mi biztonságos téma és mi nem – és ez a tudás öncenzúraként épül be a mindennapi kommunikációba. A European Union – European Com-

³⁴ Uo. 187.

³⁵ Máriási 2021; Szabó 2022.

³⁶ Uo. 139.

³⁷ Először az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága használta az 1950-es években (például *Wieman v. Updegraff*, 1952; *Lamont v. Postmaster General*, 1965), arra utalva, hogy az állami megfigyelés, a cenzúra vagy a jogi fenyegetés „lehűtheti” a polgárok véleménynyilvánítási hajlandóságát.

mission 2023-as tanulmánya szerint a 15–24 éves európai fiatalok 64 százaléka már találkozott gyűlöletbeszéddel vagy ellenséges politikai tartalmakkal az elmúlt hónapban, és 41 százalékuk számolt be arról, hogy emiatt kevesebbet szól hozzá a politikai témákhoz.³⁸ Értelmezhető tehát akként a két fogalom, miszerint az *incivility* és a *chilling effect* ugyanazon érem két oldala: az előbbi a nyilvános tér agresszív túltermelése, az utóbbi pedig az ebből fakadó félelem és hallgatás belsővé tétele. Az *incivility*-trendek és a *chilling effect* azt mutatják, hogy a mérsékelt hangok fokozatosan visszahúzódnak a közbeszédből, ami a nyilvánosság deliberatív funkciójának gyengüléséhez vezethet. A Reuters Institute longitudinális vizsgálatait³⁹ szintén arra utalnak, hogy a hírforrás-diverzitás csökkenése együtt jár a politikai intolerancia növekedésével.

A digitális politikai szocializáció új tanulságai

A 21. század elejére a politikai szocializáció folyamatai látványosan átrendeződtek: a fiatalok ezen területen történő tanulása egyre kevésbé köthető az intézményes csatornákhoz, mint amilyen a család, az iskola vagy a hagyományos tömegkommunikációs platformok. A politikai tudás és identitás formálódása ma döntően a digitális rítusokon, az affektív kommunikációs mintákon és közösségi élményeken keresztül zajlik. Ezzel a folyamattal párhuzamosan azonban erősödtek azok a pszichológiai és társadalmi tényezők is, amelyek a demokratikus deliberáció ellen hatnak.

A kutatások és az elemzés azt mutatja, hogy ezek a jelenségek nem elszigetelten működnek, hanem egymást erősítve alakítják a politikai részvétel mintázatait.

³⁸ European Commission 2023.

³⁹ Ezen összefüggések kapcsolatára az egyik legátfogóbb nemzetközi választ a Reuters Institute for the Study of Journalism (Oxford) longitudinális kutatássorozata, a Digital News Report (DNR) adja, amely immár több mint egy évtizede méri a digitális hírfogyasztás és a politikai attitűdök összefüggéseit. A Digital News Report a világ legnagyobb, évről évre ismételt hírfogyasztási felmérése. A 2022-es hullámban 46 ország és több mint 93 000 válaszadó vett részt, reprezentatív online mintán (Richard Fletcher szerkesztette a tanulmánykötetet). A kutatás az Oxfordi Egyetem Reuters Institute égisze alatt zajlik azóta is folyamatosan, a YouGov közvéleménykutató intézet gyűjti az adatokat.

A Masullo és Muddiman által leírt *spiral of rudeness and silence*⁴⁰ jól jellemzi e dinamika logikáját: a túlzott érzelmi bevonódás és a konfliktusokkal terhelt kommunikáció előbb a bizalomvesztést, majd az eltökélt hallgatást eredményezi. Ezzel párhuzamosan Papacharissi *online incivility* koncepciója is beigazolódni látszik: a közösségi média affektív logikája – a megosztás, az azonnali reakció és a láthatóságért folytatott verseny – a demokratikus párbeszéd helyett az expresszív, sokszor elenséges önkifejezést jutalmazza. A demokratikus nyilvánosság ezzel új kommunikációs paradoxonba kerül: minél több lehetőség nyílik a megszólalásra, annál kevesebben vállalják a valódi véleménycserét. A digitális rítusok ennek a változásnak nem csupán kísérői, hanem strukturális hordozói. Az online közösségi gyakorlatok – mint a hashtagek, mémek, kampányvideók vagy a politikai performanszok – rituális funkciót töltenek be, mert közösséget és identitást teremtenek és formálnak. Mannheim generációelméletének nyomán mindez új szellemi korstílust jelez: a fiatalok politikai attitűdje ma sokkal inkább az érzelmi közösséghez tartozás, mintsem az ideológiai tanulás eredménye. Az affektív azonosulás így válik az enkulturáció ideológiailag meghatározó dimenziójává. Habermas nyilvánosságelmélete ezzel szemben a racionális diskurzust és az érvek közösségi megmértetését tekintette a demokratikus részvétel alapjának; a digitális nyilvánosságban ennek helyét a performatív közélet veszi át, ahol a láthatóság és a morális pozicionálás válik elsődlegessé.

A nemzetközi összehasonlítások egyaránt azt mutatják, hogy a fiatalok közéleti aktivitása bár bizonyos formában növekszik – online véleménynyilvánítás, petíciók, aláírásgyűjtések, demonstrációk révén –, ezek mögött gyakran hiányzik a hosszú távú elköteleződés és a deliberatív tudás. Az online részvétel az önkifejezés és a közösségi lojalitás tere, nem pedig a társadalmi konszenzus kereséséé. A digitális rítusok így egyszerre erősítik a politikai közösséghez tartozás érzetét és gyengítik a pluralizmus normáit. Ezen tendenciák következtében a politikai szocializáció decentralizálódott és mediatizálódott: az intézményi au-

⁴⁰ A *spiral of rudeness and silence* fogalmat Masullo és Muddiman 2020-ban megjelenő tanulmányukban vezették be annak a kommunikációs folyamatnak a leírására, amelyben az online durvaság és a visszahúzóds kölcsönösen erősítik egymást: a civilitás hiánya elriasztja az állampolgárokat a megszólalástól, a hallgatás pedig tovább növeli a közbeszéd eldurvulásának dominanciáját az online térben.

torítások szerepét a digitális platformok és kortársi hálózatok vették át, amelyek a politikai tanulás új, affektív és performatív tereivé váltak. Az iskola és a család korábbi szerepe kiegészült a digitális közeg spontán, informális értékképző hatásaival, ami új típusú reflexív és kritikai kompetenciákat követel meg a fiatal generációktól. A digitális politikai szocializáció legnagyobb paradoxona tehát abban rejlik, hogy a demokratikus részvétel kiterjedése együtt jár a véleménynyilvánítás szűkülésével. Az *incivility* és a *chilling effect* spirálja a fiatalokat a biztonságos hallgatás stratégiájába kényszeríti: a politikai közösséghez való tartozás kifejezése egyszerre válik jutalmazó és kockázatos cselekedetté. Ennek pszichológiai hátterében az online elismerésre épülő dopaminmegerősítés, valamint a közösségi szankcióktól való félelem állhat. A politika így nem a deliberáció, hanem az identitás performatív gyakorlata lesz.

A fentiekből következően a demokratikus nyilvánosság megőrzése érdekében elengedhetetlen, hogy az oktatási és kulturális intézmények új szocializációs mintákat dolgozzanak ki. A fiatalok digitális állampolgárságának fejlesztése nem pusztán technológiai feladat, hanem pedagógiai és etikai kihívás is. Az iskolai nevelésben tudatosan kellene jelen lennie annak a felfogásnak, miszerint az online térben a véleménynyilvánítás szabadsága egyben felelősség is az egyén számára. Ennek megfelelően a tantervbe szükséges lenne beépíteni a média-tudatosság, a digitális retorika és az érzelmi önszabályozás kompetenciáit. Valójában ezek a fogalmak a tartalmi szabályozásnak formálisan jelenleg is részei, mégis olyan alapkompentenciák fejlesztésének hiányára mutat rá a gyakorlati tapasztalat, mint a kritikai gondolkodás, az érzelemszabályozás és a vita képességének hiánya. Az oktatáspolitikai és társadalmi szinten megfogalmazható ajánlások közül kiemelendő a digitális állampolgári nevelés rendszerszintű bevezetése az Európa Tanács által kidolgozott *Digital Citizenship Education Handbook*⁴¹ alapján. Ennek célja, hogy a fiatalok megtanulják felismerni a közbeszéd eldurvult mintázatait, tudatosan kezeljék az algoritmikus torzításokat, és empatikus, felelősségteljes módon vegyenek részt a digitális közéletben. Emellett szükséges a kritikai gondolkodást és média-

41 Az Európa Tanács által kidolgozott *Digital Citizenship Education Handbook* (Council of Europe, 2019) átfogó keretrendszert kínál a digitális kompetenciák, az online etika és a demokratikus részvétel oktatásba való integrálására, meghatározva a digitális állampolgárság pedagógiai és társadalmi dimenzióit.

tudatosságot fejlesztő programok megerősítése, amelyek segítik a tanulókat abban, hogy megkülönböztessék az érzelmi mozgósítást az érvek mentén megvalósuló vitától.

A demokratikus pluralizmus szempontjából fontos a platformok átláthatósága és a tartalmi sokszínűség biztosítása is, az algoritmusok működésének nyilvánossá tétele, valamint a hírforrás-diverzitás ösztönzése alapvető feltétele annak, hogy a fiatalok ne záródjanak be az ideológiai „visszhangkamrákba”. A civil szervezetek, az akadémiai szféra és az állami intézmények együttműködése szintén kulcsfontosságú a radikalizáció és az érzelmi elszigetelődés megelőzésében.

Végso következtetésként megfogalmazható, hogy a digitális politikai szocializáció nem egyszerűen a kommunikációs csatornák átalakulását jelenti, hanem egy mélyebb civilizációs fordulatot vetít előre számunkra. A közélet emocionális, vizuális és rituális újraszerveződése a demokrácia minőségét is új mércével méri. A jövő kérdése nem az, hogy miképpen téríthetők vissza a fiatalok a hagyományos politikai részvételi formákhoz, hanem az, hogyan tanítható meg számukra a reflexív, felelős és civilizált kommunikáció a digitális közösségekben. A demokrácia jövője azon múlik, hogy a digitális rítusokban képesek leszünk-e megerősíteni az udvarias, kulturált párbeszéd, valamint az empátia új formáit – mert a politikai közösség alapja a megszólalás bátorsága és a másik ember értő meghallgatásának képessége.

Irodalom

- Almond, G. A. – Verba, S. 1963: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Balatoni, M. 2025: *Az állam, a nemzeti ünnepek és szimbólumok szerepe a nemzeti identitás, önreprezentáció alakításában. Az ezredforduló utáni generációk emlékezete*. Doktori értekezés- kézirat. Nemzeti Közszo lgálati Egyetem, Budapest.
- Bauwens, Michel 2005: *The Political Economy of Peer Production*. *Post-Autistic Economics Review*, 37.
- Bene, M. 2025: *Networked Locality*. Budapest, TK Politikatudományi Intézet.
- Bene, M. – Farkas, X. 2022: Digitális szocializáció és politikai attitűdök a Z generációban. *Politikatudományi Szemle*, 30. évfolyam, 4, 23–45.
- Bolter, J. D. – Grusin, R. 1999: *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, MA, MIT Press.

- Cass R., Sunstein 2017: *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press, 328.
- Couldry, Nick 2003: *Media rituals. A critical approach*. London, Routledge, 185.
- Council of Europe 2019: *Digital Citizenship Education Handbook*. Strasbourg, Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/handbook> (letöltve: 2026. 01. 30.)
- Durkheim, Émile 1912: *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Paris, Félix Alcan (magyar fordítás: Durkheim, Émile 2003: *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.)
- Easton, D. – Dennis, J. 1969: *Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy*. New York, McGraw-Hill.
- Elias, N. 1939: *The Civilizing Process*. Oxford, Blackwell.
- European Commission 2023: *Youth and Online Political Hate Speech*. Brussels, European Union Publications Office.
- Falkenberg, M. – Stier, S. – Otto, L. 2024: Patterns of partisan toxicity and engagement reveal the common structure of online political communication across countries. *Nature Communications*, 15. évfolyam, 1. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-024-46527-2>
- Fletcher, R. – Kalogeropoulos, A. – Nielsen, R. K. 2022: *Digital News Report 2022*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Habermas, Jürgen 1989: *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (ford. T. Burger – F. Lawrence). Cambridge, MIT Press. 301.
- Habermas, Jürgen 1992: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main, Suhrkamp. 1. kiadás.
- Habermas, Jürgen 2006: Political communication in media society: Does democracy still enjoy an epistemic dimension? *Communication Theory*, 16. évfolyam, 4, 411–426.
- Jenkins, H. 2006: *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York, New York University Press.
- Lembke, Anna 2024: *The Official Dopamine Nation Workbook - A Practical Guide to Overcoming Addiction in the Age of Indulgence*. Headline, 164.
- Lévy, P. 1997: *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*. New York: Plenum Press.
- Mannheim, K. 1952: The problem of generations. In P. Kecskemeti (szerk.) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London, Routledge & Kegan Paul, 276–322.
- Manovich, L. 2001: *The Language of New Media*. Cambridge, MA, MIT Press.
- Masullo, G. M. – Muddiman, A. 2020: The (non)normative nature of online incivility: Understanding and measuring its impact on democratic engagement. *Mass Communication and Society*, 23. évfolyam, 2, 171–195. DOI: <https://doi.org/10.1080/15205436.2019.1709183>
- Matthes, J. – Schmuck, D. – Von Sikorski, C. 2025: Discursive consequences of social media hostility: Chilling effects among emerging adults. *Computers in Human Behavior*, 155. évfolyam, 107987. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.107987>
- Máriási, D. 2021: Ellenségesség és cinizmus a magyar online politikai kommunikációban. *Médiakutató*, 22. évfolyam, 2, 67–83.
- Negroponte, N. 1995: *Being Digital*. New York, Knopf.
- Niemi, R. G. – Hepburn, M. A. 1995: The rebirth of political socialization. *Perspectives on Political Science*, 24. évfolyam, 1, 7–16.
- Papacharissi, Z. 2004: Democracy online: Civility, politeness, and the democratic potential of online political discussion groups. *New Media & Society*, 6. évfolyam, 2, 259–283.

- Pariser, Eli 2011: *The filter bubble: What the Internet is hiding from You*. New York, Penguin Press, 294.
- Polyák, G. – Urbán, Á. 2024: Hungary: One country, two media systems. In *Media Compass*. Hoboken, NJ, Wiley, 70–83.
- Saumer, M. – Reinemann, C. – Maurer, M. 2024: Angry tweets: How uncivil and intolerant elite speech affects young citizens. *Journal of Information Technology & Politics*. DOI: <https://doi.org/10.1080/19331681.2023.2267884>
- Schmidt, F. – Esser, F. – Pfetsch, B. 2024: Incivility in comparison: How context, content, and platform shape online incivility. *Social Science Computer Review*, 42. évfolyam, 5, 789–808.
- Szabó, G. 2024: *Managing Moral Emotions in Divided Politics: Lessons from Hungary's 2022 General Election Campaigns*. Cham, Springer Nature.
- Turner, Victor 1969: *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago, Aldine Publishing.
- Twenge, Jean. 2023: *Generations: The Real Differences Between Gen Z and Millennials*. New York, Atria Books.

